Reflexie povojnového antisemitizmu na Slovensku (1945-1947) v dobovej slovenskej tlači

JANA ŠIŠJAKOVÁ

Spoločenskovedný ústav SAV Košice (externé pracovisko Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica)

Podobne, ako môžeme pozorovať v súčasnosti, dôležitú úlohu pri informovaní verejnosti o dianí, ako aj pri vytváraní a formovaní verejnej mienky zohrávali i v minulosti médiá. Tlač ako jedno z mienkotvorných médií spolu s rozhlasom predstavovala v prvých rokoch po skončení vojny v podstate jediný priestor na prezentovanie všeobecného diania v krajine i v jednotlivých regiónoch.

Na území Slovenska vychádzalo niekoľko desiatok periodík primárne sa orientujúcich na spoločenské, resp. spoločensko-politické dianie v krajine, vrátane tlačových orgánov jednotlivých politických strán celoslovenského alebo regionálneho charakteru (tie boli vydávané väčšinou z iniciatívy národných výborov – *pozn. J. Š.*), ale aj apolitických periodík. Politická tlač všeobecne tvorila (a tvorí) základ tlačeného slova, čo sa týka množstva titulov aj pestrosti obsahu. Každý časopis či noviny, aj keď formálne nezávislý, je reprezentantom istého politického smeru, názoru, tendencie, a tiež nástrojom ovplyvňovania verejnej mienky. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia bola tlač povojnovom období na Slovensku bohato zastúpená a diferencovaná. Začiatkom roku 1945 zanikli politické noviny HSĽS (Slovák, Gardista, Slovenská pravda). Dňa 4. februára 1945 začala vychádzať v Košiciach, neskôr v Bratislave *Národná obroda* ako orgán SNR, ktorým zostala do volieb v roku 1946. Široké bolo spektrum periodík slovenských politických strán DS a KSS. V priebehu rokov 1945-1948, či už počas celého obdobia alebo kratší časový úsek, medzi noviny a časopisy DS patril Čas (vychádzal od 19. apríla 1945 v Bratislave, od roku 1946 sa odklonili od spolupráce s KSS), Demokratický týždenník, Demokrat, Ozvena, Demokratické hlasy, Národnie noviny, Demokratičeskij golos, Nové prúdy v našom súčasnom živote. Noviny a časopisy KSS predstavovala Pravda (resp. Východoslovenská Pravda, Stredoslovenská Pravda), Hlas ľudu (mal dve redakcie v Prešove a vo Zvolene), Nové slovo. Svoje tlačové orgány mali tiež Strana slobody (Sloboda) a Strana práce (Hlas práce). Vychádzala i tlač vojenská a odbojárska (napr. Bojovník, Hlas oslobodených, Ohňom a mečom, Dvojtýždenný rozkaz, Partizán), náboženská (Katolícke noviny, Nová práca, Cirkevné listy, Agudat Jisrael), tiež regionálne noviny mimo politických strán a české noviny (napr. Rudé právo, Dnešek, Věstník Rady ŽNO[1]).

Je pochopiteľné, že taký pálčivý problém, akým antisemitizmus v prvých rokoch po skončení vojny nepochybne bol, nemohol zostať nepovšimnutý. Na problematiku sa môžeme pozrieť z dvoch uhlov. Akým spôsobom a či vôbec tlač informovala o výskyte a priebehu konkrétnych protižidovských prejavov rôzneho druhu (propaganda, násilnosti, upieranie práv a podobne), o rokovaniach medzi jednotlivými organizáciami, úradmi a inštitúciami týkajúcimi sa problematiky postavenia židovskej komunity apod. – čiže ide o povrchovú rovinu. Na druhej strane je zaujímavé pozerať ne jednotlivé články, komen-

* Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0723/08 „Prejavy antisemitizmu na Slovensku v povojnovom období (1945-1948)“.

[1] Věstník Rady ŽNO vychádzal v Prahe do roku 1990, do konca roku 1993 mal podnázov Věstník židovských náboženských obcí v ČR a SR, v súčasnosti vychádza pod názvom Roš chodeš.

táre, úvahy, glosy, ktoré majú dominantne nie informatívny, ale reflexívny charakter, idú do hĺbky, a teda sa nad prípadom, problémom zamýšľajú, hľadajú súvislosti, vyjadrujú osobné názory a priamo tak prispievajú k formovaniu vtedajšej verejnej mienky, ktorú je možné aj týmto spôsobom (aspoň čiastočne) poodkryť.

Tlač na protižidovské tendencie a antisemitizmus rôznych podôb reagovala – či už sa týkal slovenského priestoru, ale prekračoval hranice. Protižidovské nepokoje a prípady demonštrácií a vrážd Židov v Maďarsku – v Miškovci, v mestách Ózd, Sajószentpéter, Szegvár a Tótkomlós, pogromy v obciach Kunmadaras a Diósgyőr, ktoré si vyžiadali viacero obetí, prípady zavraždenia stoviek Židov v poľských mestách Kielce, Krakov, Varšava a iných, situácii židovského obyvateľstva v oblastiach západnej Ukrajiny – o tom všetkom sa prostredníctvom tlače mohlo dozvedieť aj obyvateľstvo Slovenska.

O situáciu v zahraničí sa slovenská tlač zaujímala a prinášala pomerne často správy napr. o „šovinistických akciách“ v Maďarsku. Zvlášť kriticky o nich s prirovnaním k fašistickým činom referovala ľavicová tlač, a to s istou dávkou irónie, vyplývajúcou z rozhorčenia nad prezentáciou ČSR pred svetovou verejnosťou zo strany Maďarska. Vyjadrenia typu „sme zvedaví, ako maď. vláda vysvetlí tieto pogromy, keď sa posiaľ veľmi často chvastala s údajne ‚demokratickým cítením svojho obyvateľstva‘ a s údajne ‚dôsledným protifašistickým postupom vládnych orgánov‘. Maďarské pogromy sú totiž takého rozsahu, že znesú porovnanie iba s göebbelsovskými výčinmi v nedávnej minulosti,“[2] neboli ničím výnimočným. Tlač v tejto súvislosti uverejnila i vyhlásenie židovských organizácií na Slovensku, ktoré sa proti „obrane“ slovenského židovstva takéhoto druhu zo strany Maďarska dôrazne postavili.[3] Podobne v júli 1945 Hlas ľudu referoval o prepadoch poľských Židov vo vlakoch a následne vykonaných vraždách,[4] o situácii tých, ktorí v priebehu prvej polovice júla (hlavne po pogrome v Kielcach, kde zahynulo 40 Židov a 2 Nežidia – *pozn. J. Š.*) hromadne utekali z krajiny.[5] A opäť lavicová tlač označovala pogromy za čisto politicky motivované dielo reakcie (podobne, ako tomu bude v prípade ČSR či Slovenska), ktorá by „demokratickú (!) poľskú vládu priviedla do zlého svetla“.[6] Podobne reagovala i na narastajúce či pretrvávajúce protižidovské nálady v ďalších krajinách. V Rakúsku boli údajne členom vlády a iným vedúcim osobnostiam rozposielané anonymné listy s protispojeneckým a antisemitským obsahom,[7] v neskoršom období informuje o tom, že nemeckí Židia opäť „musia trpieť ponižovanie a útlak“ a napr. londýnska štvrť Eastend „je jediné miesto v Európe okrem Francovho Španielska, kde sa na uliciach otvorene hlása nacistická doktrína nenávisti voči ‚podradným rasám‘“.[8]

Naopak, udalosti dejúce sa v Československu, resp. na Slovensku pozorne sledovala

---

[2] Fašistická zločinnosť na maďarskom vidieku. In: *Pravda*, 28. mája 1946, s. 3; tiež V Maďarsku lynčovali dvoch židov a zabili policajného kapitána. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 4. augusta 1946, s. 1; V Miškovci vypočuli už vyše tisíc ľudí. *Hlas ľudu* (Prešov), 10. augusta 1946, s. 2.

[3] „Tunajšie židovstvo s ľútosťou konštatuje, že niektoré mocnosti používajú existenciu židovskej otázky na Slovensku pre svoje politické zámery ... Proti takejto obrane, o ktorú sme neprosili, sa s najväčšou rozhodnosťou ohradzujeme ... ešte v čase vojny, ba nemeckej okupácie, zrušila SNR všetky protižidovské zákony a nariadenia... veríme, že sa čoskoro realizuje poctivá vôľa našich zákonodarcov. Je pravdou síce, že tu došlo k protižidovským výčinom, čo však súvisí s počínaním niektorých reakčných živlov... Vládni činitelia sú pevne rozhodnutí udržať bezpečnosť pre každého občana za všetkých okolností a túto svoju dobrú vôľu i dokázali.“ Zároveň vysoko ocenili náboženskú slobodu, sociálnu pomoc a poskytnutie útočiska židovským utečencom, ako aj možnosť slobodne sa vysťahovať. Slovenské židovstvo proti zásahom zo zahraničia. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 10. októbra 1946, s. 3.

[4] V Poľsku teroristi zavraždili ďalších 33 židov. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 14. júla 1946, s. 1.

[5] Židia nemôžu žiť v Poľsku. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 21. júla 1946, s. 2.

[6] Poľská reakcia sa prepočítala. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 2. augusta 1946, s. 1.

[7] Rakúsko žiada očiatu. In: *Hlas ľudu* (Prešov), 11. októbra 1946, s. 2.

[8] Antisemitizmus v Nemecku a Anglicku. In: *Národná obroda*, 10. septembra 1947, s. 2.

zahraničná (predovšetkým západná) tlač a situáciu vnímala zvlášť citlivo a dramaticky, čo sa odrážalo aj na rétorike uverejňovaných článkov. Spravodajca Reuters Bettany píše: „Väčšina „árijcov“ dostala svoje majetky späť, zatiaľ čo väčšina „židov“ doposiaľ ešte márne čaká na navrátenie svojich majetkov. ... Židovská otázka, ktorá mala byť raz a navždy vyriešená porážkou nacizmu, je znovu na programe dňa. Tento stav je … podporovaný latentným antisemitizmom, prýštiacim jednak zo systematickej nemeckej propagandy počas okupácie, jednak z odporu terajších držiteľov majetku, ktorý nadobudli po Židoch a ktorý sa zdráhajú teraz vrátiť... Nápravu v tomto smere môže uskutočniť len rýchlejšie a presnejšie zákonodarstvo a prísnejšia kontrola antisemitskej propagandy, ktorá zvlášť na Slovensku dosahuje alarmujúcich rozmerov.“[9]

Septembrové udalosti z roku 1945 – topoľčiansky pogrom, svojho času prispeli k tomu, že sa aj v zahraničnej tlači písalo v zmysle – „na Slovensku vraj stále pôsobí Hlinkova garda (HG) a pri rozdeľovaní zásob UNRRA sa vraj so židmi kruto nakladá, židia nedostávajú nič a potraviny si rozdeľujú Slováci“ a „zúri tu neľudský antisemitizmus“,[10] ako uviedol New York Times. Adekvátnosť týchto slov však bola prinajmenšom diskutabilná, keďže i Vojtech Winterstein, vtedajší generálny tajomník Zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku a Združenia fašistickým režimom rasovo prenasledovaných (SRP), redakcii časopisu poslal list, v ktorom niektoré tvrdenia vyvracia, iné vysvetľuje.[11] On sám si uvedomoval, že antisemitizmus ako taký v krajine nemožno poprieť (aj vzhľadom na predchádzajúce obdobie existencie Slovenskej republiky), no čo do miery a v niektorých prípadoch aj relevantnosti však treba triezvo posudzovať.

Na takéto vyjadrenia v amerických novinách reagovala slovenská tlač pohotovo. Napr. Národnie noviny ostro proti nim vystúpili a uverejnili článok pod názvom *Kto to ohovára Slovensko v Amerike?* s podtitulom *U nás sa vraj krivdí Židom. A čo je pravda?*. V ňom však, paradoxne, jasne badať protižidovskú rétoriku. „Nehovorí sa tu ešte o otázkach bytových, kde Židia majú vždy a všade prednosť natoľko, že to vzbudzuje až neľúbosť. Nehovorí sa tu, že vo väčšine úradov hospodárskeho rázu umožnilo sa Židom rozhodovať o všetkých závažnejších hospodárskych otázkach, čo títo náležite využívajú … na stĺpcoch desiatok novín denne celé desiatky židovských prispievateľov „rieši“ československý pomer a zasahuje do najhaklivejších vecí nášho vnútroštátneho života. Každý vie o tom, že istá čiastka tlače opanovaná je Židmi a … nie je to inakšie ani s naším filmom a inými inštitúciami. … Radi by sme videli, kde ešte v Európe zakotvili tak Židia po roku 1945 ako na Slovensku a kde boli pripustení k takým rozhodujúcim pozíciam ako práve tuná?“[12] V článku *Čo nám vytýkajú v SSSR?* z februára 1946 Národnie noviny píšu: „Predovšetkým je to antisemitizmus na Slovensku … Okrem všeobecných zvyškov fašistickej ideológie je špeciálna slovenská príčina. Národná, akú nepoznajú ani v Čechách, ani v SSSR. Sme presvedčení, že antisemitizmus tým rýchlejšie zanikne, čím sa obyvateľstvo židovského vyznania skôr fakticky a nielen formálne zapojí do slovenského kolektíva. Myslíme tým na bezvýhradné obcovanie v slovenskej reči doma aj v spoločnosti a prispôsobenie sa slovenskému zmýšľaniu…“[13] Podobnými, viac či menej skryté, náznaky antisemitských myšlienok neboli vo všeobecnosti ničím výnimočným, skôr to bol bežný

[9] Národný archív v Prahe, f. 850/1 Ministerstvo vnútra – tajné, inv. č. 474, č. C 166, k. 13. Správy zahraničnej tlače o situácii čsl. občanov žid. pôvodu.
[10] SNA Bratislava, f. PV – prez., k. 2, č. 2769/1946. Washington Post – útoky proti československej vláde.
[11] Bližšie pozri Nepravdy o pomeroch židov na Slovensku. Zle informovaný „New York Times“. In: *Národná obroda*, 25. apríla 1946, s. 3.
[12] Kto to ohovára Slovensko v Amerike? In: *Národnie noviny*, 24. apríla 1946, s. 1.
[13] Čo nám vytýkajú v SSSR? In: *Národnie noviny*, 1. februára 1946, s. 1.

jav, zvlášť v „pravicovo“ orientovaných periodikách.[14]

Je zaujímavé, že tlač sa dlho, v podstate až do topoľčianskeho pogromu, akoby vyhýbala tomuto problému a cielene ho obchádzala. O konkrétnych protižidovských akciách napr. na východnom Slovensku v roku 1945 takmer nenájdeme informácie (okrem demonštrácie v Prešove v júli 1945). A pritom z oblastí východného Slovenska boli Bratislave i Prahe hlásené vážne nepokoje už v prvých týždňoch po skončení vojny. Výnimku predstavuje snáď len topoľčiansky pogrom. Denník Čas, hlavný tlačový orgán Demokratickej strany (DS), stručne informoval o topoľčianskom prípade v článku s názvom *Čo sa stalo v Topoľčanoch?* dňa 30. septembra. S poľutovaním konštatoval, že podobné udalosti „neslúžia nášmu dobrému menu“, sú dielom nezodpovedných živlov a provokatérov[15] a na stránkach periodika DS jednoznačne „topoľčiansky prípad“ odsúdila.[16] Podobné stručné vyhlásenia sa objavili i v ľavicovej tlači.[17] Prípad bol však podrobnejšie sledovaný aj v nasledujúcich dňoch.[18] O topoľčianskych udalostiach bezprostredne informovala i zahraničná tlač. Dňa 1. októbra The Palestine Post informoval o incidente a o 68 zranených Židoch.[19] Věstník ŽNO 28. októbra označil za vinníka organizovaných výtržností v okolí Topoľčian a na Slovensku celkovo arizátorov, ale tiež niektorých členov národných výborov, pokračujúcich „vo fašistickej politike“.[20] Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že tlačové orgány jednotlivých strán politického spektra, uverejňovali viac-menej reprodukcie vyjadrení vlády k incidentu, bez nejakých vlastných vyjadrení a komentárov. Podobne reagovali napr. aj české periodiká, výnimku tvorí azda Věstník Rady ŽNO, ktorý sa problémom Topoľčian i pretrvávajúceho antisemitizmu na Slovensku zaoberá podrobnejšie.[21]

Do istej miery je akési silentium pochopiteľné, išlo predsa o citlivú záležitosť a len málokto mal v úmysle rozpútavať ďalšie vášne. A tak spočiatku noviny prinášali vyjadrenia politikov, či už prezidenta, ministrov, povereníkov alebo predstaviteľov jednotlivých politických strán, v ktorých všetci svorne antisemitizmus ako taký jednoznačne a nekompromisne odmietali.[22] Hoci niekedy sami neuvážene mohli „priliať olej do ohňa“.[23]

---

[14] Pozri napr. Nepravdy o pomeroch židov na Slovensku. In: *Národná obroda*, 25. apríla 1946, s. 3.

[15] Čo sa stalo v Topoľčanoch? In: *Čas*, 30. septembra 1945, s. 3.

[16] *Čas*, 7. októbra 1945, s. 3.

[17] Vláda rozhodne odsúdila topoľčianske násilnosti. In: *Pravda*, 5. októbra 1945, s. 1.

[18] Napr. Podrobnosti o protižidovských demonštráciách v Topoľčanoch. In: *Čas*, 14. októbra 1945, s. 3; Pozadie topoľčianskych násilností. In: *Pravda*, 9. októbra 1945, s. 4.

[19] V článku *68 Injured in Pogrom* informoval o 68 zranených (z toho 16 vážne), ktorých mala na svedomí „nacistická zberba“. Taktiež pripomína nedostatočnú reakciu zodpovedných úradov na vzniknutú situáciu. Národný archív v Prahe, f. Ministerstvo zahraničných vecí – výstrižkový archív, k. 266.

[20] Topolčany. In: *Věstník ŽNO*, roč. VII, 1945, č. 3, s. 21.

[21] Bližšie k problematike pozri: BEDNAŘÍK, Petr: Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topoľčanském pogromu. In: *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha : Historický ústav AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006. s. 443 – 460.

[22] Napr. prejav ministra Václava Kopeckého V radoch českých a slovenských vlastencov niet miesta pre antisemitizmus. In: *Pravda*, 3. októbra 1945, s. 3. a *Pravda*, 4. októbra 1945, s. 3; Jozefa Lettricha Sme za poriadok na Slovensku, bezpečnosť osobnú a majetkovú. In: *Čas*, 3. júna 1945, s. 3; Štefana Bašťovanského Slovo o antisemitizme. In: *Pravda*, 15. septembra 1946, s. 1; prezidenta Edvarda Beneša Antisemitizmus nemá v ČSR miesta. In: *Demokrat*, 15. novembra 1945, s. 2.

[23] Napr. Jozef Lettrich v rozhlasovom prejave, ktorý priniesla aj tlač, apeluje na židovských občanov, „aby sa neoddeľovali od rovnej cesty a zdržiavali sa všetkého, čo by mohlo vyvolávať nesúhlas otatného obyvateľstva, najmä, aby sa nezúčastnili na čiernych obchodoch, panikárstve, kverulanstva a vyvolávania nervozity“. Odčiníme krivdy na Židoch spáchané. In: *Demokrat*, 29. septembra 1945, s. 1. Časopis Pohronie uverejnil vyhlásenie povereníka vnútra na adresu Židov: „Ten židovský príslušník, ktorý sa hlásil za Maďara alebo Nemca, bude sa za takého považovať ... Nepripustíme však, aby konjukturálne a oportunistické elementy menili svoju národnosť za šesť mesiacov osem ráz.“ V zrkadle Levíc. In: *Pohronie*, 5. augusta 1945, s. 3.

Obšírnejšie sa noviny a časopisy vyjadrovali k pretrvávajúcemu antisemitizmu ako takému,[24] zvlášť plamenne pôsobia články Pravdy,[25] tlačového orgánu KSS, strany, ktorá o niekoľko rokov rovnako plamenne bojovala proti sionizmu (v skutočnosti sa tým zakrýval antisemitizmus) a jeho zástancom, ale už nielen na stránkach tlače. Existencia antisemitských nálad sa v prvých povojnových rokoch stala jedným z prvkov, ktorý komunisti využili na diskreditáciu Demokratickej strany, hlavne po voľbách do ÚNZ). Veď nebolo nič jednoduchšie, ako aktérov akýchkoľvek problémov „zaváňajúcich" protižidovstvom všetkých uniformne označiť za pravičiarov, bývalých ľudákov, gardistov a reakčné živly – ktoré údajne tvorili okrem iného „základňu demokratov". To, že výtržnosti mohli vyvolať„uvedomelí a pokrokoví" odbojári, keďže mnoho výtržností mali na svedomí práve oni, už ľavicová tlač kategoricky popiera, resp. výklad prispôsobuje svojej optike.

Tlačový orgán KSS v Prešove Hlas ľudu, informoval o udalostiach, ktoré sa v meste odohrali 26. a 28. júla 1945 ako o „výtržnostiach protištátneho rázu, prevádzaných typicky fašistickým spôsobom". Dňa 26. júla skupina troch mužov pod vedením istého Žemličku vykrikovaním protižidovských hesiel údajne pripravovala náladu pre protištátnu demonštráciu, ktorá sa napokon uskutočnila 28. júla 1945. V ten deň sa pred prešovským ONV zhromaždila skupina cca 150 osôb – zväčšia žien, požadujúcich zvýšenie prídelov. Následne sa k manifestujúcim pridal dav a v uliciach začalo dochádzať k výtržnostiam. Dav zaútočil na kuchyňu Repatriačného úradu, vyraboval ju a zdemoloval. Súčasne v uliciach mesta začalo dochádzať k inzultáciám židovských občanov a došlo aj k útoku na stanicu NB.[26] Komunistickou tlačou bola na zodpovednosť za túto protištátnu demonštráciu (okrem „fašistov, gardistov a Maďarov" – na plecia ktorých sa najľahšie zhadzovala zodpovednosť) braná aj miestna inteligencia, ktorá „sústavnou propagandou už dlhší čas zavádzala verejnosť" a strhla dav, teda nepriame obvinenia smerovali na konkurenčnú Demokratickú stranu DS. Totiž 28. júla v časopise Ozvena, tlačovom orgáne DS, na margo situácie so zásobovaním a navracajúcimi sa Židmi odznelo: „Dnes sa hlásime o prídel my, štátni zamestnanci, lebo patríme do triedy sociálne najslabších! A právom! (...) Došli zásielky UNRRY. Čo sme my, štátni zamestnanci, z nich dostali? Nič, skoro nič! Čo nám treba? Všetko! Potrebujeme odev, obuv, chceme jesť! Chceme, čo nám patrí! (...) Vrátili a vracajú sa ľudia zo západu, z rozličných končín Európy, z bunkerov, z koncentračných táborov, z lágrov. Mnohí prichádzajú len s tým, čo majú na sebe, ako to sami hovoria a priznávajú. A pozoruhodné je, že o týždeň, o dva, keď ich vidíte korzovať, sedieť v kaviarňach alebo postávať na ulici, sú elegantne vyobliekaní, na nohách krásne topánky, dámy napudrované, namaľované. Odkiaľ majú títo ľudia tieto veci? (...) Vy, čo máte na starosti vedenie UNRRY a delenie prídelov, deľte spravodlivo, podľa vykonanej práce, lebo aj my vieme našu ohnutú chrbtovú kosť vystrieť!" Je zrejmé, na koho a na aké vrstvy či sociálne skupiny slová článku narážali, a nemuselo pritom ísť výlučne len o Židov, a je pochopiteľné, že nezostali bez povšimnutia.[27] Zvlášť sa optika ľavicovo orientovanej tlače prejavila pri augustovom zjazde partizánov, počas ktorého boli v Bratislave i na iných miestach Slovenska rozširované protižidovské nápisy a došlo

[24] Pozri napr. K židovskej otázke. In: *Novohradský hlas*, 28. februára 1946, s. 2; Teraz nehovorí antisemita. In: *Novohradský hlas*, 21. augusta 1947, s. 4; List židovskému priateľovi. In: *Hlas ľudu*, 28. júla 1945, s. 3; K židovským i kresťanským problémom. In: *Demokrat*, 16. decembra 1945, s. 2 a O tých židovských i kresťanských problémoch. In: *Demokrat*, 19. decembra 1945, s. 2.

[25] Pozri napr. Vláda rozhodne odsúdila topoľčianske násilnosti. In: *Pravda*, 5. októbra 1945, s. 1; Slovo o antisemitizme. In: *Pravda*, 15. septembra 1946, s. 1.

[26] Zakuklení fašisti vyvolali protištátnu demonštráciu. In: *Hlas ľudu*, 31. júla 1945, s. 1; Prešovskí demonštranti pred ľudovým súdom. In: *Hlas ľudu*, 3. októbra 1945, s. 1.

[27] UNRRA a štátni zamestnanci. In: *Ozvena*, 28. júla 1945, s. 2.

i k výtržnostiam, dokonca i k napádaniu Židov, aj zo strany bývalých partizánov (mimochodom, ešte stále vlastniacich zbrane). Úplne v intenciách filozofie slovenských komunistov vykreslil celý prípad prešovský Hlas ľudu (bez policajného vyšetrenia): „Ako je našej verejnosti už známe, našich partizánov prekvapila Bratislava tým, že našli po jej uliciach popísané rozličné heslá, smerujúce väčšinou proti židom. Medzi týmito heslami boli nápisy: Bite židov! Von so židmi! a podobné. Je isté, že partizáni tieto nápisy nerobili, lebo si do Bratislavy neniesli štetky a farbu, ale odhodlanie vyčistiť všetko, čo vyčistiť treba. Je isté aj to, že takýmto podvodným spôsobom chceli gardistické a ľudácke podzemné živly narušiť dôstojný priebeh zjazdu ... a gardistické podzemie neprestalo v svojich výčinoch (ani po zjazde – pozn. J. Š.) ... A tak sa mohlo stať, že pod počestným menom partizánov vykonali gardisti a im podobné živly v niektorých slovenských mestách pogromy na židov ... S týmito činmi však partizáni nemajú nič spoločného.“[28] Ako je zrejmé, problém antisemitizmu začal podstatnejšiu úlohu v mocenskopolitickom boji medzi KSS a DS zohrávať najmä po májových voľbách v roku 1946, ktoré Komunistická strana prehrala a kedy tento boj postupne začal silnieť. Politické strany sa navzájom obviňovali – stránky tlače nevynímajúc – z nečestných praktík, pričom sa stávali prípady, keď usvedčiť pravého vinníka jednoduché nebolo. Na ilustráciu uvádzam prípad nápisov, ktoré priniesli prešovské noviny Ozvena. „...komunistické bašty na východnom Slovensku – Prešov, Košice a iné mestá a obce – sklamali vyznávačov komunizmu a ich vodcov. Je preto pochopiteľné, že výlevy žlče KSS najzúrivejšie sa vybíjajú na československom východe ... Denne počúvame sťažnosti a hlásenia z mnohých východoslovenských obcí, v ktorých >>voľakto<< nacvičeným spôsobom za noci maľuje po domoch a po plotoch hanebné nápisy, ako: Von s českým vojskom zo Slovenska. Von so židoboľševizmom do SSSR. Sme za slovenský štát, preto sme volili DS. Nech žije Tiso. Von so Židmi.“ Je zaujímavé, že do týchto dedín hneď v ranných hodinách (kým ešte ani farba neuschla!) dostavujú sa páni z Hlasu ľudu s fotografickými aparátmi a za asistencie Kubíka, člena NB – komisára KSS, >>overujú << objednané nápisy a komunistický Hlas ľudu dostáva takto >>zaručene pravdivé<< správy o >>reakčnej<< činnosti DS. ... Týmto jasne prezrádzajú a dokumentujú svoje túhy po moci, nehľadiac na spôsob a prostriedky.“[29] Je však nepopierateľné, že nevôľu u obyvateľstva vyvolávala politická orientácia Židov, ktorá zväčša inklinovala k ľavici.[30]

Na Slovensku okrem ekonomických, politických či konfesijných pohnútok k protižidovským náladám sa radil tiež aspekt národnostný, ako už bolo naznačené v jednom citovanom článku. Zvlášť v južných oblastiach Slovenska, ktoré bolo Viedenskou arbitrážou pričlenené k Maďarsku a po vojne opäť pripadlo Československu, sa objavovali prípady, keď bolo židovské obyvateľstvo obviňované z maďarčenia, z „prezliekania kabátov“, v zmysle „vy (t. j. Židia) ste boli prví, ktorí ste vítali Maďarov a vyložili maďarské zástavy na svoje domy, po odchode Maďarov vítali ste ČA a teraz, keď je obnovená ČSR, hlásite sa za prvých Slovákov“.[31] Protislovenské (a tak protištátne) správanie vôbec bolo Židom často vyčítané aj na stránkach tlače, najmä teda južnoslovenských regiónov. Okrem národnostných výčitiek sa objavovali kritické hlasy na nezapájanie sa Židov do „konsolidačného procesu republiky“, resp. priamo na jeho marenie, a to predovšetkým nezapájaním sa do obnovovacích stavebných prác a vyhýbaním sa im,

[28] Rafinované výčiny slovenskej reakcie. Chcela by prišiť partizánom za golier činy, ktoré robí sama. In: *Hlas ľudu*, 8. augusta 1946, s. 1.
[29] Objednané nápisy. In: *Ozvena*, 9. júna 1946, s. 1.
[30] Pozri napr. Kto vyvoláva antisemitzmus? In: *Národnie noviny*, 23. mája 1946, s. 2;
[31] ŠA Košice, f. Krajský súd v Košiciach 1872 – 1949, k. 525, č. 1891/1948. Verejné štvanie proti Židom v Ladmovciach.

provokačným správaním (čo vtedy predstavovalo návštevu kaviarní, kúpeľov, korzovanie). Ojedinelé tiež neboli vyjadrenia, že Židia, resp. jednotlivci tohoto spoločenstva, sami dávajú príčiny k šíreniu protižidovskej atmosféry svojím – z pohľadu druhej strany – „nevhodným a netolerujúcim“ správaním. Napr. v Novohradskom hlase pisateľ, podpísaný ako „príslušník čsl. odboja“, zhrnúc všetky tieto body, píše: „…antisemitizmus vyvolávajú jednotlivci z vlastných radov, ktorí zabudli na umučenie miliónov rasovo prenasledovaných … a pravdepodobne žijúc v Maďarsku nepocítili dostatočne nyilašský bič … Vy ste to, vy tri dámy a jeden pán, ktorí sedávate bezstarostne pri kartách na mestskej plavárni. Vy ste to, ktorí napĺňate našu žlč horkosťou, vzbudzujete pohoršenie a škodíte tým Vašim súvercom, ktorí sa zapojili do konsolidačného procesu nášho pohraničia…“[32] Na typ takýchto vyjadrení reagovali i kompetentní, medzi nimi i samotné SRP: „Antisemitizmus sa vyznačuje tým, že rád generalizuje zlé vlastnosti Židov, ale kladné stránky a zásluhy jednotlivcov pripisuje výlučne jednotlivcom … My nič nežiadame, len to, aby sa nedostatky našich súvercov … nepripisovali celej židovskej sociéte, ale výlučne tým, ktorí sú ich nositeľmi.“[33] Vyskytli sa však i názory, podľa ktorých protižidovskú propagandu, s cieľom poškodiť dobré meno republiky, šíria cudzí nepriatelia – nie Slováci, ale Maďari, hovoriaci po slovensky. Zvlášť v hraničných oblastiach sa veľkým problémom stal čierny obchod a cezhraničné pašovanie. Hoci boli z týchto prečinov obviňovaní vo veľkej miere Židia, aj na stránkach tlače sa ojedinele objavili hlasy volajúce po spravodlivosti nielen voči nim, „lebo nemožno a neslobodno tieto priestupky generalizovať na všetkých statočných a pracujúcich židov, veď takýchto priestupkov sa dopúšťajú i kresťania … takýchto budeme nemilosrdne odkrývať a verejne biľagovať“.[34]

O istom „postihnutí“ oboch strán, židovskej i nežidovskej, hovorili predovšetkým predstavitelia inteligencie, snáď v úprimnej snahe hľadať riešenie pokojnou cestou. Napríklad lučenecký evanjelický farár Jur Chochol, ktorý bol jedným z tých, ktorí počas vojny krstil Židov a jedným zo zakladateľov Novohradského hlasu. Na výčitky, že sa v samotnom periodiku málo diskutuje o „židovskej otázke“, reagoval tým, že sa vždy usiloval, aby neboli uverejňované články čoby „jalové hádky o židovskej otázke“. Preto sa sám pokúsil situáciu vykresliť z vlastného pohľadu, uvedomujúc si, že problém je na oboch stranách, na židovskej i nežidovskej – zvlášť v špecifikách južných regiónov: „My tu máme dvoch pacientov. Jeden je Nežid, zaťažený ideológiou rasistickou a antisemitizmom a druhý je Žid, ktorý nenachodí ladného pomeru k slovenskej reči (reagoval tak na fakt, že väčšina lučeneckých Židov nehovorila po slovensky a k slovenčine mala skôr odmietavý postoj aj počas ČSR – pozn. J. Š.). Najprv treba vyliečiť prvého, ktorý sa menuje kresťanom. Kresťan nesmie nenávidieť. Veríme, … že naši Židia … ku slovenčine budú mať kladný vzťah. Potom bude vyliečený aj druhý pacient.“[35] Slovenský vedec Milan Pišút v článku *Pod tlakom psychózy* ostro odsudzuje predovšetkým vzdelaných, ktorí akokoľvek podporovali protižidovskú politiku predchádzajúceho režimu, hoci s istým pochopením pozerá na pospolitý ľud, ktorý sa dal zlákať protižidovskou propagandou, na druhej strane však i nezištne trpiacim pomáhal. Uvedomuje si postihnutie všetkých, celej spoločnosti, vojnovým stavom a režimom. „Dnešný človek potrebuje upokojenia, prihovárania, presvedčovania srdcom, nie heslá, nie ostré slová, nie hlučné reči, nie volania po pomste a nenávisti. Toho všetkého bolo dosť, tým bol ubitý a skrivený … Dnes však by na plagátoch malo byť heslo: ‚Pomaly, ľudia, a pokojne. Pôjde to tak rých-

[32] Teraz nehovorí antisemita. In: *Novohradský hlas*, 21. augusta 1947, s. 4.
[33] Negeneralizovať. In: *Východoslovenská Pravda*, 18. septembra 1946, s. 3.
[34] Rozširovanie vymyslených správ. In: *Novohradský hlas*, 29. augusta 1946, s. 2.
[35] K židovskej otázke. In: *Novohradský hlas*, 28. februára 1946, s. 2.

lejšie.‘“[36] Ak však ekonomická a politická konsolidácia spoločnosti obyčajne trvá nejaký čas, tá duševná ešte dlhšie. Mnohí redaktori i prispievatelia do novín sa donekonečna pokúšali objasniť, prečo vôbec antisemitizmus pretrváva – a naberá stále nové odtiene, no nežidovská a židovská stránka sa v polemike na stránkach novín dohodnúť nedokázali.

Začiatkom roku 1947 Povereníctvo vnútra (PV) SNR nariadilo vykonávanie represívnej cenzúry tlače. Zakázané bolo okrem iného uverejňovať akékoľvek útoky proti národnostnej, náboženskej a rasovej rovnoprávnosti a nabádať k neznášanlivosti. Okrem toho časopisy nesmeli zverejňovať žiadne konfesijné útoky, posmešky alebo urážky, ktoré by dráždili verejnosť. Čisto z tohto pohľadu (prejavov antisemitizmu) sa snaha zložité pomery zmierniť alebo ich aspoň ešte viac nezhoršovať danú časť nariadenia dá hodnotiť ako pozitívum.

Ako je zrejmé, v slovenských periodikách vychádzali popri článkoch umiernených, snažiacich sa upokojiť a triezvo zhodnotiť neľahký stav tiež články takmer štvavého protižidovského charakteru. Rôznorodosť názorov na jednotlivé čiastkové problémy tohoto celospoločenského fenoménu odrážala rôznorodosť ľudského myslenia i následného konania konkrétnych osôb v konkrétnom čase, ktoré aj prostredníctvom tlače ovplyvňovali čitateľa. Netreba však zabúdať, že platí i opačný vzťah – sú to totiž spojené nádoby.

Summary
Reflections of postwar Anti-Semitism in the period Slovak press in 1945-1947

After 1945 a few periodic were printed focusing attention to social or socio-political events in the country including bulletins of particular Slovak political parties. In the first post-war years the press besides the radio broadcasting provided possibilities to present the happening in the country as well as in particular regions. Of course, the press also reflected the increasing post-war anti-Semitism in the Slovak society. However, concrete cases weren’t presented in the press (except a pogrom in Topoľčany). The press primarily focused on the phenomenon of anti-Semitism like a historical, philosophical or moral issue and on the relevance of its existence in the Slovak society. The postwar press presented a broad range of opinions on this issue – from total distancing to total identification with it.

[36] Pod tlakom psychózy. In: *Čas*, 7. októbra 1945, s. 1.